

Christel Don

De meisjes van
De Goede Herder

ALFABET UITGEVERS

2024

I

Zondaressen

Almelo, 1928

‘Ik ben moeder Mathilde,’ zegt ze vriendelijk. Als het meisje haar naam wil zeggen, maakt ze een afwerend gebaar. ‘Je eigen naam moet je hier vergeten, je krijgt hier een andere naam, de jouwe is: Julia. Je nummer heeft moeder Matthea je zeker al gegeven? Daar moet je op letten bij je plaats in de kapel en de refter, bij de klompenbak en bij nog andere dingen, dat merk je wel.’

Zondaressen, de debuutroman van Marie-Louise Doudart de la Grée uit 1938, is een van de oudste verslagen over het leven achter de muren van De Goede Herder, geschreven vanuit het perspectief van een pupil. In het boek, waaruit bovenstaand citaat afkomstig is, doet ze verslag van de periode die ze zelf in het ‘kloostergesticht’ heeft doorgebracht; van het moment dat ze er arriveerde tot de dag waarop ze na ruim een jaar haar vrijheid weer terugkreeg.

Het moet eind jaren twintig zijn geweest toen de achttienjarige Marie-Louise door haar oom naar De Goede Herder in Almelo werd gebracht. Zoals gebruikelijk werden ze ontvangen in een spreekkamer, waar moeder Mathilde, die het tehuis leidde, nieuwelingen welkom heette. In die tijd deed ze dat van achter een houten schot met

tralies. In het midden zat een luikje waardoor donaties voor het klooster in ontvangst konden worden genomen. De meeste bezoekers kwamen nooit verder dan deze ruimte. Ouders of voogden die een meisje kwamen brengen, hadden meestal geen idee waar het kind precies terecht kwam. In de spreekkamer nam Marie-Louise afscheid van haar oom, waarna moeder Mathilde haar meenam door lange gangen waar maar geen eind aan leek te komen. Volgens Marie-Louise hing er ‘een geur van wierook en grafbloemen, vermengd met de lucht van kleren die jarenlang in een kamferkist hebben gezeten en eindelijk eens uitgehangen worden’.

Marie-Louise tekende haar ervaringen weliswaar in romanvorm op, maar in ieder interview dat ze er naderhand over gaf, bevestigde ze dat ze zich baseerde op wat zij zelf in Almelo had meegemaakt. Haar boek was een noodkreet, bedoeld als aanklacht tegen het harde regime in het tehuis en in soortgelijke tehuizen, waar meisjes volgens haar niets leerden dat hen voorbereidde op een leven buiten de kloostermuren. Ze wond zich erover op dat er geen onderwijzeressen werkten, maar ‘onontwikkelde religieuzen die niets van het leven wisten’. Dat de meisjes er geen goede boeken te lezen kregen en niet aan sportbeoefening mochten doen. En dat ze er voortdurend werden beticht van zondig gedrag als homoseksualiteit, iets waar de meeste meisjes voor hun komst naar het kloostergesticht nog nooit van hadden gehoord.

‘Je mocht elkaar niet aanvatten, zeiden de zusters. Ik vroeg: Aanvatten, wat is dat? Wilt u mij dat eens uitleggen? Maar niemand legde mij iets uit. Ik kwam vanwege mijn brutale vraag in de strafcel terecht.’

Maria Louise Frederica Catharina Doudart de la Grée, roepnaam Marie-Louise, werd op 17 november 1907 in Den Haag geboren. Ze was een dochter van Jacoba Catharina Maria Hout en François Casimir Guillaume Doudart de la Grée, afstammeling uit een oud Frans adellijk geslacht. Over haar kindertijd is niet veel bekend. Marie-Louise liet er gedurende haar leven weinig over los, behalve dat ze ‘een rotjeugd’ had gehad. Ze deed de mulo, maar werd op drie scholen weggestuurd, omdat ze een ‘zekere levendigheid en spontaniteit’ zou hebben. Rond haar veertiende strandde het huwelijk van haar ouders. Haar moeder, aan wie Marie-Louise bijzonder was gehecht, vertrok met een jongere vriend, haar vader kreeg een relatie met de huishoudster. Na hun scheiding werd Marie-Louise toegewezen aan haar vader, over wie werd gezegd dat hij een sadistische man was die zijn dochter geregeld sloeg. Volgens Marie-Louise was haar vader haar liever kwijt dan rijk en het duurde dan ook niet lang voor ze bij een oom en tante in Zeist werd ondergebracht.

Niet dat ze het daar veel beter kreeg. In *Zondaresen* typeert Marie-Louise de oom als iemand die ‘de zedenmeester uithing voor de buitenwacht, maar intussen de kat in het donker kneep’. Vermoedelijk refereerde ze daarmee aan de keer dat haar oom ’s nachts naakt haar slaapkamer was binnengewandeld, zoals ze eens terloops in een interview meldde. Of dat vaker gebeurde en wat er precies tussen haar oom en haar was voorgevallen, bleef onduidelijk. Wel is bekend dat Marie-Louise op een bepaald moment besloot dat ze weg wilde uit Zeist. Ze zal toen hooguit vijftien of zestien zijn geweest, maar ze was ervan overtuigd dat ze prima voor zichzelf kon zorgen. Bovendien was het haar grote wens om toneel te spelen, maar volgens haar oom en tante was dat een duivelse

aangelegenheid. Dus vertrok ze zonder aankondiging naar de hoofdstad, naar verluidt te voet. Dat is een wandeltocht van een kleine vijftig kilometer, dus als het waar is, moet ze daar een hele dag over hebben gedaan.

In Amsterdam wist ze zich enige tijd goed te redden. Het lukte haar zelfs om een aanstelling bij het Nieuw Nederlandsch Tooneel te krijgen, al kreeg ze niet betaald en had ze er een baantje als mannequin naast. Dit ging goed tot haar oom daar lucht van kreeg. Er bestaan verschillende versies van wat er daarna gebeurde. Volgens Marie-Louise haalde haar oom haar uit Amsterdam weg, maar haar goede vriendin Amy had er een ander verhaal bij. Marie-Louise zou in Amsterdam haar hart hebben verloren aan een knappe, oudere man. Hij zou haar hebben uitgenodigd voor een bootreis, een aantrekkelijk aanbod voor een avontuurlijke geest als Marie-Louise. Maar toen ze met haar koffer op de afgesproken plek verscheen en haar aanbieder zag staan, was daar ineens ook de politie. De man bleek een vrouwenhandelaar te zijn. Haar oom werd op de hoogte gesteld en die besloot om zijn 'lastige' nicht, die zedelijk dreigde te ontsporen, onder te brengen in een rooms-katholiek gesticht, zoals dat toen nog heette. Omdat Marie-Louise katholiek gedoopt was, ging dat vrij eenvoudig. Via de bemiddeling van een pastoor kwam Marie-Louise in Almelo terecht. Dat bleek ook nog eens een goedkope manier om van haar af te komen, want al was haar oom een vermogend man, voor haar verblijf betaalde hij slechts een kwartje per week.

Welke toedracht ook de juiste is, feit is dat Marie-Louise ruim een jaar in het tehuis doorbracht. Ze was negentien toen ze er vertrok. Niet lang daarna, op 1 augustus 1928, trouwde ze met de twaalf jaar oudere Peter van Kalmthout. Een jaar later kregen ze een zoon. Ze behield

haar meisjesnaam en bleef werken, in een tijd dat een huwelijk voor verreweg de meeste vrouwen het einde van hun carrière betekende.

Niet dat het haar makkelijk afging. Het lukte haar in eerste instantie niet om werk bij het toneel te vinden. Ook pogingen om een rol in een speelfilm te bemachtigen liepen op niets uit. Het kantelpunt kwam in 1936. Tijdens een vakantie in Boedapest ontmoette ze de tien jaar oudere Madelon Székely-Lulofs, schrijfster van de bestseller *Rubber* en andere onthullende boeken over het leven van contractarbeiders op de plantages in Nederlands-Indië. Marie-Louise vertelde haar dat ze ook zo graag boeken zou willen schrijven, waarop Madelon haar vroeg of ze al een onderwerp in gedachten had.

‘Jazeker, mevrouw,’ antwoordde Marie-Louise en ze begon uitgebreid te vertellen over wat ze had meegemaakt toen ze bij de zusters in Almelo woonde.

‘Kind,’ reageerde Madelon zichtbaar onder de indruk, ‘doe dan eens wat!’

Deze aanmoediging was precies wat Marie-Louise nodig had. Eenmaal thuis schreef ze in zes weken *Zondaresen*, waarin ze beeldend en met humor uit de doeken deed wat hoofdpersoon Julia en de andere pupillen meemaakten in het tehuis. Over haar dagenlange opsluiting in een krappe cel nadat ze in de ogen van de zusters brutale opmerkingen had gemaakt. Over een groepsgenootje dat, omdat ze ongehuwd zwanger was geraakt, haar baby meteen na de geboorte had moeten afstaan en naar het klooster was gestuurd. Toen haar werd meegedeeld dat haar kindje plots was gestorven, maakte het meisje een einde aan haar leven. Over een zuster die last kreeg van vreselijke buikkrampen, maar door de overste niet werd geloofd en daarna overleed.

In 1937 correspondeerde Marie-Louise met verschillende uitgeverijen over haar manuscript. Op verzoek van uitgeverij Querido herschreef ze zelfs delen van de tekst, maar haar inspanningen overtuigden niet. In februari 1938 schreef een redacteur dat 'nu ook de heer Querido haar manuscript had gelezen'. Hij vond haar hoofdpersonen goed uitgewerkt, maar meende toch dat haar werk niet literair genoeg was om een uitgave te rechtvaardigen. In de afwijfsbrief werd Marie-Louise met klem afgeraden om met dit boek te debuten. Ze zou er, los van alle commotie die het mogelijk teweeg zou brengen, weinig plezier aan beleven.

Marie-Louise liet zich door deze kritiek niet uit het veld slaan, getuige de briefwisseling die kort daarop ontstond met uitgever Allert de Lange. In maart 1938 schreef De Lange dat hij gecharmeerd was van haar werk, maar dat hij *Zondaressen* 'vanwege de tendens van het boek' niet kon publiceren. Hij was er desondanks van overtuigd dat Marie-Louise een andere uitgever zou vinden. Haar hoofdpersonen waren 'zo authentiek dat het werk onmogelijk gekwalificeerd zou kunnen worden als onbetekend of niet voor uitgave geschikt'. De Lange adviseerde haar diverse uitgeverijen waar het boek goed zou passen. Een ervan was Andries Blitz aan de Willemsparkweg in Amsterdam. Die bleek inderdaad bereid om haar debuut te publiceren.

Zondaressen veroorzaakte bij verschijning in 1938 grote opschudding. Vrijwel iedere landelijke en regionale krant schreef erover. De *NRC* vond dat het debuut getuigde van talent en 'feu sacré', en *De Avondpost* noemde het een ontroerend boek dat met grote liefde en diepe menselijkheid was geschreven. *De Indische Courant* vergeleek Doudart de la Grée met Multatuli vanwege de misstanden die ze aan de kaak stelde.

In bijna ieder krantenartikel werd de vraag gesteld in hoeverre Marie-Louise de gebeurtenissen naar waarheid had beschreven of dat ze vooral aan haar fantasie waren ontsproten. De zusters van De Goede Herder en zelfs de plaats Almelo werden in haar boek nergens genoemd, maar al op de eerste pagina's stonden zo duidelijk herleidbare details dat daar geen discussie over mogelijk was. Ze schreef over 'in het wit geklede nonnen uit een Duitse orde' en over kloostergestichten 'waarvan ons land er meerdere telt en de overige in Duitsland, Frankrijk en België zijn'. Bovendien werd het tehuis in Almelo in die jaren daadwerkelijk door een 'moeder Mathilde' geleid, net als in haar boek. Het lijkt erop dat Marie-Louise bepaalde zaken bewust niet anonimiseerde. Haar uitgever bracht het boek uit als een 'waarheidsgetrouwe geschiedenis' en hij liet journalisten desgevraagd weten dat de schrijfster in haar jeugd zelf een periode in een dergelijk tehuis had gezeten. Ook Marie-Louise maakte er in interviews geen geheim van dat ze alles waarover ze schreef zelf had meegemaakt. Het waren haar eigen ervaringen, benadrukte ze vaak. Toch werd het waarheidsgehalte van haar werk regelmatig in twijfel getrokken. De krant *Het Vaderland* noemde het zelfs de allesbeheersende vraag. De journalist vroeg zich af of het in ons land werkelijk voorkwam dat kinderen in zulke instellingen terecht kwamen met medeweten van de Kinderbescherming en met hulp van de rooms-katholieke kerk. Volgens de krant zou een overheidsonderzoek moeten worden ingesteld naar dit stichtingssysteem 'dat meer klonk als een gevangenis'. *De Avondpost* weigerde naar eigen zeggen aan te nemen dat er in Nederland veel van dit soort plekken zouden bestaan, maar schreef dat ook als dit de praktijk zou zijn in slechts enkele instellingen, het meer dan verschrikkelijk zou zijn.

Redacteur Amanda van Hoogstraten-Schoch bezocht Marie-Louise voor dagblad *De Nederlander*. Ze was duidelijk onder de indruk van de manier waarop de schrijfster haar debuut verdedigde. Volgens Van Hoogstraten kwam Marie-Louise op voor jongeren die ‘in ketenen opgroeiden, in plaats van in beschermde vrijheid en vrolijke omgang met pedagogisch geschoold personeel’. Marie-Louise had een missie, schreef ze: het verhaal moest naar buiten, het systeem moest worden omvergeworpen.

Vanuit rooms-katholieke hoek was er vooral verontwaardiging. Het boek kreeg code oranje in het Vlaamse *Lectuur-Repertorium*, een invloedrijk naslagwerk dat bepaalde welke boeken geschikt werden geacht voor een goed katholiek. De hoofdredacteur van de katholieke krant *De Maasbode*, pater Hyacinth Hermans, schreef in een tweeluik dat *Zondaressen* een verzinsel was. In een uitgebreide reportage verhaalde hij over zijn eigen bezoek aan het gesticht in Almelo. De meisjes droegen er geen uniformen, aten niet van houten plankjes en hij had er meisjes zien lachen. Op de dag van zijn bezoek werden er zelfs pannenkoeken opgediend. De pater roemde de nobele inborst en edele motieven van moeder Mathilde. Hij vond dat ze ‘de schandaalroman’ van Marie-Louise niet had verdiend. *Zondaressen* was volgens hem een onjuist en wraakzuchtig boek.

Uit zijn artikel bleek hoezeer de pater tegen de zusters opkeek. Het waren vrouwen en dochters uit eersteklas katholieke families die hun leven wijdden aan de moeilijke taak in de tehuizen, schreef hij. Hij benadrukte dat de vrouwen geen salaris kregen of vrije tijd hadden, maar handelden uit liefde voor God. Dit alles om te voorkomen dat ‘jonge vrouwen en meisjes die zedelijk in gevaar wa-

ren voor eeuwig verloren zouden gaan'. Alles wat Marie-Louise had geschreven was volgens hem onjuist, behalve haar gedetailleerde beschrijving van de prachtige keuken van het tehuis.

Aan *De Gooi & Eemlander* vertelde Marie-Louise in 1977 dat ze de pater destijds met zijn artikel had geconfronteerd. 'Als het u niet bevalt, noemt u het een leugen, als het u wel bevalt, is het waar,' had ze tegen hem gezegd.

Waarop de pater haar vaderlijk op haar knie klopte en antwoordde: 'Kind, wij weten allemaal dat het zo is, maar waarom moet daar een boek over geschreven worden.'

Noemenswaardig is ook de reactie van de befaamde kinderrechtter Gerrit de Jongh, die in het *Utrechts Volksblad* een uitgebreid opinieartikel over *Zondaressen* schreef. De Jongh werd in 1922 de eerste kinderrechtter in Amsterdam en zou uiteindelijk meer dan vijftig jaar voor de reclassering en de Kinderbescherming werken. Het boek van Marie-Louise had hem, gezien de strekking van zijn artikel, duidelijk geraakt. Hij hekelde vooral het feit dat er in Nederland kinderen zonder tussenkomst van een kinderrechtter in instellingen konden worden opgesloten. Volgens hem ging het niet om één instelling, het waren er vele, en niet alleen rooms-katholieke. De Jongh meende dat er in de tehuizen zeker kinderen te vinden waren die straf verdienden, maar ook duizenden kinderen voor wie dat niet gold. Religie mocht geen voorwendsel zijn om een kind te beroven van vrijheid, vrolijkheid en genegenheid, betoogde hij. In diezelfde periode werd door de Tweede Kamer overwogen de *correction paternelle* opnieuw in te voeren, een kinderbeschermingsmaatregel die in 1921 juist was afgeschaft. Toen deze maatregel nog gold, konden kinderen – en in de praktijk ging het vaak

om minderjarige meisjes – op verzoek van de vader of ouders in een tuchtinstelling worden geplaatst. Zo was het Marie-Louise in zekere zin ook vergaan. Volgens De Jongh illustreerde het boek dan ook precies waarom er bij iedere uithuisplaatsing eerst een strenge en objectieve controle moest plaatsvinden, wat op dat moment geen vanzelfsprekendheid was. Hij stak de hand eveneens in eigen boezem door te stellen dat het al jarenlang misging. Iedereen die daaraan had meegewerkt, zichzelf inclusief, zou moeten streven naar een ‘finale en radicale schoonmaak’ van de jeugdzorg.

Vanuit de overheid kwam een reactie in de vorm van een inspectie door het Algemeen College van Toezicht, Bijstand en Advies voor het Rijkstucht- en opvoedingswezen, het belangrijkste adviesorgaan van de regering op het terrein van de Kinderbescherming en de belangrijkste externe toezichthouder. In een brief aan de minister van Justitie liet het college weten dat het hardvochtige leefklimaat in Almelo zoals dat door de ex-pupil werd beschreven iets van jaren geleden was. Dat was vermoedelijk geruststellend bedoeld. Anderzijds vond het college dat het gesticht in Almelo een opvoedkundig systeem hanteerde dat ‘niet meer van dezen tijd is’. Het bedoelde daarmee de praktijk dat grote groepen meisjes lange tijd achtereen en zwijgend hetzelfde werk moesten doen en nooit buiten het klooster mochten komen. De meisjes bleven bovendien te lang op één bepaalde afdeling, waardoor ze te weinig ‘gewone’ huishoudelijke taken leerden, meende het college. De brief ging verder nog over de on-Nederlandse mentaliteit binnen het tehuis, en over hoe geschikt de zusters van De Goede Herder eigenlijk waren voor dit opvoedingswerk. Het kloosterregime dat de

meisjes werd opgelegd kwam aan bod, en de gebrekkige opleiding van de zusters. Toch was deze brief geen reden voor de overheid om iets aan de situatie te willen veranderen, want verder onderzoek bleef uit.

Marie-Louise bleef haar hele leven schrijven over controverse onderwerpen: apartheid, rassendiscriminatie en het celibaat. In 1980 onderging ze een hersenoperatie, die ze goed doorstond. Kort daarna liep ze bij een verkeersongeluk een bekkenbreuk op waarvan ze niet goed herstelde. Ze overleed op tweeënzeventigjarige leeftijd.

In alle artikelen die ter nagedachtenis over haar verschenen, werd *Zondaressen* genoemd als een van haar bekendste werken. De roman beleefde ettelijke herdrukken en er werden meer dan dertigduizend exemplaren van verkocht. In 1968 werd het boek zelfs opnieuw uitgebracht. Speciaal voor deze heruitgave wilde Marie-Louise de tekst aanpassen. Na ruim dertig jaar vond ze dat ze openhartiger mocht zijn omdat ze niemand meer kon kwetsen.

Marie-Louise zocht contact met De Goede Herder in Almelo. Ze hoopte dat ze in een nawoord kon beschrijven wat er in al die jaren allemaal was veranderd. Ze was vooral benieuwd naar de verbeteringen op het gebied van onderwijs en psychologisch inzicht. De rector schreef haar een vriendelijke brief terug waarin hij aangaf het te waarderen dat ze deze moeite deed. Elke oud-pupil was volgens hem altijd welkom en hij dacht dat Marie-Louise zou opkijken van hoe het er tegenwoordig aan toeging bij De Goede Herder. Het leek hem het beste als ze haar verzoek tot moeder Bonaventura richtte, die op dat moment in Almelo de scepter zwaaide. Marie-Louise nam dat advies ter harte en stuurde moeder Bonaventura een brief. Er kwam een kort antwoord op terug.

Geachte mevrouw,
In vriendelijk antwoord op uw schrijven delen wij u mede, dat uw bezoek aan ons internaat geen zin of nut heeft.

Met vriendelijke groeten,
Moeder Bonaventura (overste)

Hierop besloot Marie-Louise de overste nogmaals te schrijven en deze keer voegde ze een afschrift van de brief van de rector toe. Maar moeder Bonaventura bleek niet te vermurwen en herhaalde haar eerdere antwoord. In het nawoord van de heruitgave beschreef Marie-Louise de hele gang van zaken en vroeg ze zich af of de weigering van de overste betekende dat er nog veel te verbergen viel.

‘Zullen de bevoegde katholieke instanties die toch blijk geven met hun tijd mee te gaan, waardering hebben voor dit blijkbaar nog steeds toegepaste “doofpot-systeem” anno 1968?’ luidde de vraag waarmee ze haar boek besloot.

Marie-Louise Doudart de la Grée was de eerste in Nederland die zo gedetailleerd en openhartig vertelde hoe het er in de tehuizen van De Goede Herder aan toeging. Als klokkenluider avant la lettre wist ze op scherpzinnige wijze een systeem te beschrijven dat nog zou blijven bestaan tot ver in de jaren zeventig. Dat het na de eerste uitgave van *Zondaressen* nog tachtig jaar zou duren voor deze geschiedenis werkelijk de aandacht zou krijgen die ze verdiende, onderstreept de betekenis en de moed van haar werk.